

ŞAH İBRAHİM VELİ OCAĞI'NIN AMASYA YÖRESİNDEKİ İZDÜŞÜMLERİ*

Harun YILDIZ**

Özet

Anadolu Aleviliğinin sosyal yapılanması, bütünüyle ocaklara bağlı bir özelliğe sahiptir. Aslında dede ailelerini oluşturan ocaklar, Anadolu Alevi kültür ve geleneğinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, geleneksel anlamda Alevi topluluklarının sosyal ve kültürel ilişkilerini de şekillendirirler. Bu ocaklardan biri olan Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Anadolu Aleviliği içindeki ocak geleneği içerisinde önemli bir yeri vardır. Şah İbrahim Veli Ocağı'nın merkezi, Malatya'nın Hekimhan ilçesindeki Ballıkaya (Mezirme) köyüdür. Eski bir yerleşim merkezi olan Ballıkaya köyü, köklü bir tarihe ve geçmişe sahiptir. Ocağa ismini veren Şah İbrahim Veli'nin Alevi/Bektaşî ocaklarına isim vermiş olan pek çok eren gibi, efsanelerin gölgesinde ve giz perdesi ardında kaldığı görülür. Onunla ilgili bilgilerimiz, büyük ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre ve değişik söylentilere dayanmaktadır. Bu yüzden onun hayatı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte sözlü geleneğe göre, Şah İbrahim Veli'nin XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. O, Anadolu Aleviliğinin tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahip olan Erdebil Ocağı'nda yetişerek Malatya yöresine gelmiş ve bu yörede faaliyetlerini sürdürmüştür. Pek çok yörede mensubu bulunan Şah İbrahim Veli Ocağı'nın tarihsel anlamda zengin olan Amasya yöresinde de mensupları vardır. Bu çalışmada Amasya yöresinde yaşayan Şah İbrahim Veli ocağı mensuplarının inanç, ibadet ve sosyal yapıları değişik boyutları ile ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevi/Bektaşî kültürü, Ocak, Dedelik, Ehl-i Beyt, Horasan erenleri

THE SHADOWS OF SHAH İBRAHİM VELİ ASSOCIATION IN AMASYA REGION

Abstract

The social structure of Anatolia Alawism connects wholly the associations of dede. In fact, the associations that made up the families of dede, have an important place in Alawi culture and tradition. Furthermore, the associations give shape to the social and cultural connections of Alawi communities in traditional meaning. There is an important place of Shah İbrahim Veli Association in associational tradition whom Anatolia Alawism has an original side. The center of association is Ballıkaya (Mezirme) village in Hekimhan, a district of Malatya.

* Bu makale, Malatya'da düzenlenmiş olan 1. Uluslararası Şah İbrahim Veli Sempozyumu (29 Eylül / 1 Ekim 2011)nda yazar tarafından sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı, Samsun/ Türkiye, hyildiz@omu.edu.tr.

Ballıkaya (Mezirme) village, an old settlement center has a rooted history and past. Our information about Shah İbrahim Veli that association has taken its name from him are kept in the background of legends as some saints has given the name to Alawi/Bektashi associations. Our information about him has been based on- to a large scale- on oral culture that has been among people. Therefore we haven't got detailed information about his life. Nevertheless according to oral tradition, it has been guessed that Shah İbrahim Veli lived in XV. century. Shah İbrahim Veli grew up in Erdebil association that has an important place in the historical development of Anatolia Alawism then came to Malatya region and acted in this region. There are disciples of Shah İbrahim Veli association in Amasya region that are wealthy in historical meaning as well. In this paper, we will try to evaluate the belief, worship and social structure of disciples of Shah İbrahim Veli association that has lived in Amasya region with various dimensions.

Keywords: Alewi/Bektashi Culture, Association, Institution of Dede, Ahl al-Bayt, The Saints of Khorasan

Giriş

Anadolu Aleviliğinin sosyal yapılanması, bütünüyle ocaklara bağlı bir özelliğe sahiptir. Aslında dede ailelerini oluşturan ocaklar, Anadolu Alevi kültür ve geleneğinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, geleneksel anlamda Alevi topluluklarının sosyal ve kültürel ilişkilerini de şekillendirirler. Anadolu Aleviliğinin sahip olduğu en özgün yanlarından biri olan ocak geleneği içerisinde, Şah İbrahim Velî Ocağı'nın önemli bir yeri vardır. Ocağın merkezi, Malatya'nın Hekimhan ilçesindeki Ballıkaya (Mezirme) köyüdür. Ballıkaya köyü, eski bir yerleşim merkezi olup köklü bir tarih ve geçmişe sahiptir.

Şah İbrahim Veli ocağı, hem tarihsel gelişimi hem de günümüzdeki durumu açısından üzerinde henüz yeterince çalışma yapılabilmemiş bir ocak değildir. Bunun temel sebepleri arasında, tarihsel olarak ocakla ilgili şecere, icazetname ve ocak mensuplarının tarih boyunca yaşamış olduğu bölgelerle ilgili tahrir kayıtları gibi belgelerin ciddi bir şekilde incelenmemiş olmasının yanı sıra, konunun güncel boyutu ile ilgili yeterli alan araştırmalarının yapılamamış olması da gösterilebilir.

Bu araştırmada, Amasya yöresinde yaşayan Şah İbrahim Velî ocağı mensuplarının inanç, ibadet ve sosyal yapıları değişik boyutları ile ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede öncelikle, Şah İbrahim Veli Ocağı'nın tarihsel gelişimi ana hatları ile ele alınacak, ardından Amasya yöresinde yaşayan Şah İbrahim Velî ocağı mensuplarının geleneksel inanç ve ibadet anlayışları ile sosyal yapılarına değinilecek ve tespit edebildiğimiz kadarıyla, diğer ocaklardan ayrılan yönleri ele alınacaktır.

Çalışmada sunulan bilgiler, bölgede yapılan alan araştırmasına dayalı olarak ortaya konulmuştur. Bu süreçte özellikle katılarak gözlem ve mülakat gibi yöntemler uygulanmıştır. Ocak mensuplarının dinî anlayış ve algılayışlarının teorik yönleri ile

ilgili boyutları kaynak kişilerle mülakat; pratik ve törensel yönleri ise, yerinde ve katılarak gözlem yoluyla incelenmiştir. Ayrıca sunduğumuz bilgiler, zaman zaman yazılı kaynakların bize verdiği bilgilerle mukayese edilerek değerlendirilmiştir.

Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Tarihsel Gelişimi

Her şeyden önce ocağın ismini kendisinden alan Şah ya da Şeyh İbrahim Veli ile ilgili bilgiler, pek çok Alevi ocağına isim vermiş eren gibi, efsanelerin gölgesinde ve bir giz perdesi altında kaldığından dolayı, büyük ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre/söylentilere dayanmaktadır. Bu yüzden onun hayatı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Ocak içerisinde hâkim olan sözlü geleneğe göre, Şah İbrahim Veli'nin XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir diğer önemli rivayette ise, XIII. yüzyılda yaşadığı öne sürülerek bundan dolayı Dede Garkın'ın halifesi olarak kabul edilir.¹

Aslında Şah İbrahim Veli'nin yaşamı ile ilgili elimizde şu ana kadar ulaşılabilen kesin bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Bu yüzden sözlü geleneğe başvurmak durumunda kalıyoruz. Sözlü geleneğe göre Şah İbrahim Veli, Anadolu Aleviliği'nin tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahip olan Erdebil ocağının kurucusu Şeyh Safiyüddin (732/1334)'in soyundan gelmiştir. Erdebil'de doğup büyüyen Şah İbrahim Veli'nin babası Hoca Ali (832/1429)'den, dedesi Sadreddin Musa (795/1393)'dan ilim ve eğitim almışlar, kendisi de bu çevrede yetişmiştir (Birdoğan, 1995: 194-199). Bu yüzden Erdebil tekkesinin Şah İbrahim Veli ocağı üzerinde ciddi bir etkisinin olduğu görülmektedir.² Ardından Timur'un ordusu ile birlikte Anadolu'ya gelmiş dönerken Timur'dan ayrılarak (Yalçın ve Yılmaz, 2004: 25) yine sözlü geleneğe göre, önce Elazığ'ın Sün köyüne, buradan Malatya/Arguvan ilçesinin Eymür köyüne gelmiş, kimliğini açıklamadan burada bir süre faaliyetlerini sürdürdükten sonra Ballıkaya köyüne yerleşerek burada tekkesini³ kurmuş ve daha sonra Kerbelâ'ya gitmiştir. Bu arada Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Ankara, Yozgat, Gaziantep, Erzincan, Tunceli ve Bingöl gibi bir çok ile de uğrayarak faaliyetlerini sürdürmüş, yine kendisi gibi bir ocak kurucusu olan Ali Seydi Sultan ile musahip olmuş⁴, ilim ve irfanı ile halkı aydınlatmış, hatta bir takım olağanüstü olaylar gerçekleştirmiş ve hayatının sonlarına doğru, oğlu Şah Hüseyin ve talipleriyle vedalaşarak son kez Kerbelâ'ya gitmiş ve bir daha dönmemiştir.⁵

Yine sözlü geleneğe göre Şah İbrahimplilerin gerçek kökleri, Alevi/Bektaşî geleneğinin en otantik kaynaklarından biri olan Vilâyetnâme'de adı geçen *İbrahim Hacı*'dan gelmektedir. Olayın Vilâyetnâme'de anlatımı şöyledir:

“Hz. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu ülkesine girdi. Bozok tarafından Kayseri'ye doğru yönelip giderken yol üzerinde Dulkadirli (beyliğinden) birkaç Türkmen evinin konduğunu ve bir çobanın koyun güttüğünü gördü. Koyuncuklar Hz. Hünkâr'dan velâyet kokusunu aldılar, koşa koşa ona doğru yürüdüler. Çoban sürünün önünü kesip önünde gidenleri bir araya toplamaya uğraşırken arkadaki-

ler, Hünkâr'a doğru koşuyordu, arkadakileri bir araya getirmek isterken öndekiler, Hünkâr'ın yanına toplanıyordu. Çoban, kendi kendine, olsa olsa dedi, bu er, Tanrı dostlarından; koyun kadar aklım yok mu? varayım ben de eline ayağına düşeyim, belki bana da bir himmet eder.

Hemen Hünkâr'ın huzuruna vardı, yere yüz vurdu, ey gerçek er dedi, bize de lutfet, kerem et, himmet et. Hünkâr, bir yere oturdu, çobana, adın ne dedi. Çoban, adım *İbrahim Hacı* dedi. Hünkâr, başındakini çıkar dedi. İbrahim Hacı'nın başında, geyik postundan dikilmiş bir börk vardı. Çıkarıp Hünkâr'a verdi. Hünkâr, o börkü İbrahim Hacı'nın başına giydirdi, tekbirledi, gözünü, arkasını sıvazladı. Erin bakışı kimyadır, kara toprağa baksa altın eder. İbrahim Hacı, bir anda nasibini aldı, gözünden perdeler kalktı, erlik mertebesini buldu. Hünkâr, İbrahim Hacı'ya, yürü dedi, Bozok'la Üçok'u sana yurt verdik, ekmeğin olsun, koyuncuklar da seninle beraber varınsınlar dedi.

İbrahim Hacı'dan bundan sonra nice kerametler zuhur etti. Üçok'la Bozok ekmeği oldu. Dulkadirli içinde ayağına taş dokunan İbrahim Hacı'yı çağırırdı. İbrahim Hacı, kendisine muhip olanlara, geyik derisinden tac giydirdi" (Vilâyet-nâme Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, 1995: 21-22).

Vilâyetnâme'deki bu anlatımın yanında Şah İbrahim Velî ocağı içerisinde Şah İbrahim'in Hacı Bektaş Veli ile amca çocukları olduğu düşüncesi de yaygındır. Buna göre her ikisi akraba olup Şah İbrahim Velî'nin soyunun da tıpkı Hacı Bektaş Veli gibi on iki imamlardan yedincisi olan Musa Kâzım (183/799)'ın soyundan geldiğine ve onun on iki imamların bilgi ve irfanını sürdürdüğüne inanılmaktadır (Ali Yaman, 2006: 133; Yıldırım, 2006: 7).

Vilâyetnâme'deki bu rivayet ile Şah İbrahim Velî'nin Hacı Bektaş Veli ile amca çocukları olduğu düşüncesi esas alınacak olursa, Şah İbrahim Velî ocağı, Erdebil tekkesine değil de Hacı Bektaş'a bağlanacaktır. Ayrıca bu durum, kuruluş aşamasında Erdebil tekkesine bağlı olan bir ocağın, süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda burası ile bağlantılarının kopması sebebiyle, zamanla zorunlu biçimde bir takım ayin ve erkânı, Hacı Bektaş'a bağlı olarak sürdürmüş olabileceğini de akla getirmektedir. Ne var ki bu durum, ocak içerisinde hakim olan sözlü geleneğe aykırıdır. Bu noktada, Üçer'in de ifade ettiği gibi (2005: 195), aidiyet açısından ocak mensuplarının kendi kabullerinin dikkate alınması daha uygun olacaktır.

Şah İbrahim Velî'den sonra ocağın gelişimi, çocukları tarafından sürdürülmüştür. Büyük oğlu *Hace Ali*, Ballıkaya köyünde faaliyetlerini sürdürerek ocağın gelişimine katkı sağlamıştır. Diğer oğlu *Alaaddin*, Ballıkaya'nın dışına çıkarak Çorum'a bağlı Abdal Ata köyünde bir dergâh ve zaviye kurmuş ve ocağın geleneğini bu şekilde sürdürmüştür. Buradaki dergâh, süreç içerisinde bir Bektaşî dergâhına dönüşmüştür.

Bir diğer oğlu olan *Ahmet Uryanüddin*'in Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Yazı Dere köyünde yatırı vardır. Bir başka oğlu, *Şeyh Hamidüddin Veli* olup Malatya'nın Darende ilçesinde geleneği devam ettirmiştir. Aslında *Şeyh Hamidüddin*, Şah İbrahim Veli'nin bel oğlu olmayıp yol oğludur (Koçak, 2004: 64, 118).

Ocağın gelişiminde Şah İbrahim Veli'den sonra onun torunlarından biri olan *Şah Veli*'nin önemli bir yeri vardır. XVII. yüzyılda yaşamış olan Şah Veli, yapmış olduğu faaliyetlerle ocağın gelişimini sağlamış, bu çerçevede Karadirek tekkesini yeniden onararak geleneği sürdürmüş, pek çok ili gezerek taliplerini çoğaltmış, yerli halkın ve çevre köyler halkının arazi vermesiyle dedeliğin yanında tarımla da ilgilenerek bağ bahçe yetiştirmiş, değirmencilik ve arıcılık yapmıştır. Bu yüzden Mezirme köyüne, Ballıkaya ismi verilmiştir.⁶

Şah Veli'den sonra *Şah Hüseyin*, yapmış olduğu faaliyetlerle ocağın gelişimini sağlamış, ardından Şah Hüseyin'in sırasıyla *Cüre İsmail*, *Seyit İbrahim*, *Mustafa* isimli çocukları dedelik görevlerini yerine getirmişlerdir. Bunlardan Seyit İbrahim'in çocukları Sivas ve Çorum yörelerine giderek ocağın faaliyet sahasını genişletmişlerdir (Yıldırım, 2006: 19-21).

Şah İbrahim Veli ocağına bağlı topluluklar, tarih boyunca Salmanlı, Demirci, Çukurlu, Çanakçı, Evcı, Elemen, İbrahimli, Şekerhacılı, Bıyıklı, Dedeşli ve Geygel gibi Türkmen oymak ve obaları içerisinde faaliyet göstermişler ve daha çok Malatya, K. Maraş, G. Antep, Sivas, Erzurum, Tokat, Çorum, Yozgat, Adana, Ankara, Eskişehir, Mersin ve Denizli gibi yörelerde yoğunlaşmışlardır (Ali Yaman, 2006: 132-133; Aksüt, 2009: 87-88, 112-113; Üçer, 2005: 194-195; Yıldırım, 2006: 50-53; Aksüt, 2004: 140; Yalçın ve Yılmaz, 2004: 19-22; Özerol, 2004: 119-138). Yine Malatya ve ilçelerinde ocağa bağlı köylerin XVI. yüzyıldan önce kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ocağın merkezi olan Ballıkaya köyü, eski ismi ile Mezirme, 1517 tarihli Osmanlı tahrir defterlerinde geçer (Yalçın ve Yılmaz, 2004: 16). Yine Arguvan ilçesine bağlı Eymür köyü, 1520 yılında 10 hane 3 mücerret; 1560 yılında 34 hane 12 mücerret nüfuslu olarak kayıtlarda geçmektedir (Gögebakan, 2002: 258). Bir Türkmen köyü olan Kızık köyü de, 1520 ve 1560 tarihli tahrir defterlerinde geçmektedir (Gögebakan, 2002: 258). Bu iki köyün dışında Çavuş, Bozan ve Ağcakınık gibi köyler de aynı yüzyıla ait tahrir defterlerinde görülmektedir (Gögebakan, 2002: 236, 256).

2) Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Amasya Yöresindeki İzdüşümleri

Ülkemizde pek çok yörede mensubu bulunan Şah İbrahim Veli ocağının Amasya yöresinde de mensupları vardır. Bu yörede, ocağa bağlı dedelerin yaşadığı Merkez ilçeye bağlı Halifeli (Kalfalı) köyü başta olmak üzere, Geygel Türkmenlerinin yaşadığı Küçükızılcık ile Keçili ve Sevincer köyleri; Gümüşhacıköy ilçesinin Çavuşköy ve Kızık gibi köyleri ile Merzifon'un Eymir köyü, Şah İbrahim Veli ocağının tespit edebildiğimiz talip köyleridir. Ocağın taliplerinin tamamı, Türkmendir.

Her şeyden önce, ocağa bağlı olan köylerde Alevilik, inanç noktasında *Hak-Muhammed-Ali* deyişi ile ifade edilir. Aslında bu yaklaşım, Alevi/Bektaşî anlayışının özünü oluşturur. Bu deyişteki Hak-Muhammed-Ali kavramlarının tek tek mahiyet ve sınırlarını belirlemek ve birbirinden ayırmak güç görünmekle birlikte, üçlemedeki ilk kavram olan *Hak*, Tanrı anlayışını ifade eder. O, Kur'an'da da ifade edildiği gibi, sonsuz derecede esirgeyici ve bağışlayıcı olan yüce ve aşkın bir varlıktır. Bu anlayışa göre Yüce Allah, tüm alemleri yaratarak, alemde ve özellikle insanda tecelli etmiştir. Bu şekilde önemli ölçüde *tasavvufî unsurlarla karışık vahdet-i vücûd anlayışı* ortaya çıkar.⁷

Üçlemedeki ikinci kavram olan *Muhammed*, biraz belirsiz olmakla birlikte, *nübüvvet* anlayışını, yani peygamberliği ifade eder ve genel olarak İslam kültüründe kabul edildiği gibi algılanır. O, Yüce Allah'ın buyruk ve öğretilerini insanlara ulaştırmak amacıyla, yine insanlar arasından seçtiği yüce ve kutlu bir kişidir.

Üçüncü kavram olan *Ali ise, velâyet* anlayışını ifade eder. Buna göre Hz Ali, tarihsel kişiliğine uygun bir şekilde, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, damadı ve en yakın arkadaşı olarak bilinir; ama önemli ölçüde de mitolojik/destansı bir anlayışla ele alınır. O, *Şâh-ı merdân*, yani yiğitlerin şâhı olarak nitelenerek son derece insan üstü bir konumda değerlendirilir. Bu yüzden önemli ölçüde tarihsel şahsiyetine uygun olarak algılanmaz. Onun, Peygamber'in damadı ve en yakın arkadaşı olduğu bilinmekle beraber, insan üstü bir takım özelliklere sahip, çok güçlü bir kişi olduğu tasavvur edilir ve bu tasavvur, mitolojik bir takım öğelerle de donatılarak yüceltilir. Bunu ocağa bağlı olan köylerde hâlâ okunmakta olan *cönkler*de bile görmek mümkündür.⁸ Ayrıca yapılan cemlerde sürekli böyle *mitolojik bir Ali imajı* dile getirilir. Bu yüzden Alevi çevrelerdeki Ali, önemli ölçüde mitolojik bir varlık olarak tarihsel gerçeklerle örtüşmez. Ali ile ilgili anlatılan menkıbe ve efsaneler, bu önemli tarihsel karakterin, Alevi toplumunun kültürel belleğinde nasıl, sembolik bir şekilde canlı tutulduğunu ve ölümsüz kılındığını gösterir.

Ocağa bağlı köylerde geleneksel anlamda Alevilik, dedelerin öncülüğünde yaşatılmaya çalışılmakta, ayin ve erkân bu şekilde yerine getirilmektedir. Yörede Amasya Merkez ilçeye bağlı Halifeli köyünde yaşayan dedeler, hem kendi köylerinde hem de ocağa bağlı diğer köylerde ayin ve erkânı yürütmektedirler. Bazı dedelere göre, ocak hiyerarşik olarak Dede Garkın ocağına bağlı olduğu için, Şâh İbrahim Velî dedelerinin müridleri, Dede Garkınlıdır. Bu yüzden ocağın dedeleri, Dede Garkın dedelerine görürlür (Ali Yaman, 2006: 133; Aksüt, 2009: 89-90).

Ocak üyelerinden elde edilen bilgilere göre, Kış aylarında köylerde düzenli olarak cem yapılmaktadır. Daha çok yapılan cemler, *Abdal Musa cemi*, *İkrar verme cemi*, *Görgü (Sorgu) cemi*, *Muharrem cemi* ve artık az da olsa yapılan *Musahiplik cemi*dir. Cemlerde önemli bazı ritüeller, on iki erkân/hizmet olarak biraz da sembolik

biçimde canlandırılıp icra edilir. On iki hizmet, on iki imamı sembolize eder. Hizmet sahipleri, sırası ile Dede (mürşid), rehber, peyk, kapıcı (bekçi), gözcü, delilci (çerağcı), süpürgeci (seyyid-i ferrâş), zakir, tazekâr (İbrikçi, sakka), semahçı, iznikçi ve kurbançı'dır. Bunların her birinin ayrı bir postu olup cem esnasındaki görevleri de birbirinden farklıdır. Örnek olarak *dede*, erkânı yönetip yol gösterir ve hizmetlerin sonunda hizmet sahiplerine dualarını (gülbank) verir. Ayrıca toplumun kanaat önderi ve yol göstericisi olan dedenin, geleneksel değerler sisteminde en yüksek otorite olarak kabul edildiğini belirtmeliyiz. *Rehber*, cem boyunca hem dedeye hem ceme katılanlara yardımcı olur. *Peyk*, cem için karar verildiğinde bunu tüm köylülere haber verir, onları ceme davet eder. *Kapıcı (Bekçi)*, cem evinin ve ceme katılanların güvenliğini kapıda durarak sağlar, içeri girenleri kontrol eder, ayrıca ceme katılanların evlerine göz kulak olur. *Gözcü*, erkânın düzen ve sükunetini sağlar, ceme katılanları oturacakları yerlere yerleştirir. *Delilci*, cemin başlarında çerağ yakarak sembolik de olsa, cem evinin aydınlatılmasını sağlar. Kendisine *Seyyid-i Ferrâş* da denilen *Süpürgeci*, yapılan hizmetlerin arkasından gelerek cem meydanını simgesel olarak süpürür. *Zakir*, cem esnasında saz çalıp, deyiş, düvaz ve miraçlama okur. *İbrikçi*, dede tarafından dualanan suyu, Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının şehadeti anlatılırken ceme katılanlara dağıtır ve onlara abdest suyu verir. *Semahçı*, erkânın sonuna doğru semah yapar. *İznikçi*, cem evinin temizliği ile ilgilenir. *Kurbançı* ise, kurbanın kesilip pişirilmesi ve diğer yemek işleriyle ilgilenir.⁹

Bu cemlerden Abdal Musa cemi, *Birlik cemi* olarak da adlandırılır ve Kış mevsimi geldiğinde tüm köylüler, bir araya gelerek dedenin öncülüğünde bu cemi icra ederler. Cemin başında dede, eğer cemaat içinde dargın olanlar varsa onları barıştırır ve ahlaki anlamda öğüt vermeye başlar, güzel ahlaktan, dürüstlükten, dört kapı kırk makamdan, eline diline beline sahip olmaktan, komşu haklarından, temizlikten ve kıskançlıktan, yalan, kin, hırs, öfke, kibir ve laf taşıma gibi kötü alışkanlıklardan uzak durulmasını ister.¹⁰ Ayrıca Şah İbrahim Velî, saygı ve hürmetle anılarak olağanüstü özellikleri dile getirilir. Dedenin sözlerini bitirmesi ile zakir, tüm hizmet sahiplerini sazla çalıp söyleyerek meydana çağırır. Bunun üzerine hizmet sahipleri, ayağa kalkıp tek tek *çengel dârına* dururlar. O an sağ ayağın başparmağı, sol ayağın başparmağı üzerine konulur. Bunun yanında dâra duranlar, sağ el parmak uçları ile, sol elin parmak üzerini kapatarak ayak parmakları üzerine eğilirler. Bu şekilde dârdan durmaya, *ayak mühürlemek* denir. Ardından dede, onlara dua eder. Bu arada gözcü, “edep erkân” der ve herkes yerlerine oturur. Bu noktada on iki hizmete delilci, çerağ yakarak başlar, diğer hizmet sahipleri, sırası ile hizmetlerini yerine getirerek dededen şu şekilde dualarını alır:

“Allah Allah, hizmetler kabul ola, muratlar hasıl ola, yüzünüz ak ola, kalbiniz pak ola, Allah hizmetinizi kabul eyleye”.

Ardından zakirin üç düvazımam okuması ve kurbanların tekbirlenip kesilmesi¹¹ ile kurban lokması ceme katılanlar tarafından paylaşılarak cem sona erer.

Ocağa bağlı dedelerin kendi anlatımlarına göre, diğer ocaklardan ayrılan en önemli yönleri, *erkân evliyası* inancı ile “Şahlama” denilen tevhid uygulamasıdır. Erkân evliyası inancı, Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında gerçekleşen musahiplik ile ilgili bir inanıştır. Sözlü geleneğe göre ikisi Gadir Hum denilen mevkide musahip oldukları zaman, Melek Cebrail cennetten tuba ağacından bir dal getirerek her ikisinin de sırtına dokunmuş, böylece bu olayı kutsamıştır. Şahlama denilen tevhid ise, Hz. Peygamber’e ölüm döşeginde Allah tarafından geldiğine inanılan şu sözlerdir:

“Doksan bin kelam danıştı iki gönül dostuna

Tevhidi armağan verdi yeryüzünde insana”.

Aslında Şah İsmail’e ait olan bu sözler, dede ve aşıklar tarafından cemlerde sık sık okunur.¹²

Geleneksel Aleviliğin en önemli unsurlarından biri olan ve aslında bir yas/matem orucu olan *Muharrem orucu*, Amasya yöresinde ocağa bağlı köylerde on beş gün olarak tutulur. Normalde 12 gün olan Muharrem orucu, Hz. Hüseyin’in amcasının oğlu olan Müslim b. Akil (60/680) ve iki çocuğu da ilave edilerek 15 gün tutulur. Bu ay içerisinde oruç tutarken asla su içilmez, ancak susuzluğu hafifletmek için akşamları biraz hoşaf, ayran ya da çay içilir. Bunlar içilirken cam bardak değil de içini göstermeyen bir kap kullanılır. Muharrem orucunun yanında *Hızır*, *Hıdrellez* ve *Kırksekiz Perşembe* oruçlarının da tutulduğu gözlenir.

Ocağa bağlı köylerde *kurban* ibadet ve geleneği de çok önemli bir yer tutar; öyle ki kurbandsız bir bayram görmek mümkün değildir. Kurban geleneği, İslami bazı öğeler taşımakla birlikte, daha çok eski Türk kültürü içinde görülen bazı inanç ve ritüellerin günümüzdeki uzantısı niteliğindedir. Kurbanlar, genel olarak iki kısma ayrılır:

a) *İçeri (Cem) kurbanları:*

Muharrem kurbanı, Abdal Musa (Birlik) kurbanı, Görgü (Şahıs) kurbanı, Musahip kurbanı, bayram kurbanı, düşkün kaldırma kurbanı, dâr (kabir) kurbanı gibi ibadet amacıyla kesilen kurbanlardır.

b) *Dışarı (Adak) kurbanları:*

Bunlar da sadece, adak amacıyla kesilen kurbanlardır. Ayrıca ocağa bağlı bazı köylerde *Hıdrellez* ve *Nevruz kurbanları* da kesilir.

Yine Anadolu Aleviliğinin *musahiplik* ve *düşkünlik* gibi en önemli geleneksel kurumlarına baktığımızda, ülkemizde yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik değişim sürecinden dolayı, bunların ocağa bağlı köylerde artık sadece yaşlılar arasında yaşatılmaya çalışıldığını, genç kuşakların bunlardan pek haberdar olmadığını görürüz.

Sonuç

Şah İbrahim Veli ocağı, Anadolu Aleviliğinin en özgün ocaklarından birisi olup kökleri, Erdebil Tekkesi'ne kadar gider. Ocağın merkezi, Malatya'nın Hekimhan ilçesindeki Ballıkaya (Mezirme) köyüdür. Tarihsel gelişim sürecinde Türkmen oymak ve obaları içerisinde faaliyet gösteren Şah İbrahim Veli ocağı mensuplarının, daha çok Malatya, K. Maraş, G. Antep, Sivas, Erzurum, Tokat, Çorum, Yozgat, Adana, Ankara, Eskişehir, Mersin ve Denizli gibi yörelerde yoğunlaşmış olduğu görülür.

Şah İbrahim Veli ocağının Amasya yöresinde de mensupları vardır. Ocak geleneğine uygun bir şekilde taliplerin görgü ve sorguları, ocak dedeleri tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde dedeler de hiyerarşik anlamda bağlı oldukları mürşid ocağının (Dede Garkın ocağı) dedeleri tarafından görülüp sorulmaktadır. Ocağa bağlı köylerde kış aylarında düzenli olarak Abdal Musa, İkrar verme, Görgü ve Muharrem cemi gibi cemler ocağa özgü bazı yönleri ile icra edildiği gibi, yine geleneksel Aleviliğin önemli unsurlarından biri olan kurban geleneği de değişik isimler altında uygulanmaktadır. Bunların yanında musahiplik ve düşkünlük gibi önemli geleneksel kurumlar, sadece yaşlılar arasında yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Bkz., (Aksüt, 2009: 89; Yıldırım, 2006: 7); Aksüt'e göre bu ikinci rivayetin doğru olma ihtimali daha yüksektir. Zira Şah İbrahim, bir kişi ismi olmayıp Şah İbrahim obasının manevi önderidir. Bkz., (Aksüt, 2009: 96-97); ayrıca Dede Garkın'ın tarihsel kimlik ve kişiliği ile Dede Garkın ocağı hakkında bkz., (Ocak, 2011: 43-75; Taşgün, 2009: 209-223; Gülten, 2011: 147-158).
- ² Şeyh Safiyyüddin ve Erdebil tekkesi için bkz., (Menâkıb-ı Şeyh Sâfi, vr. 5-18, 20-61; Mazzaoui, 1972: 49-50; Sümer, 1992: 1-14; Efendiyev, 2007: 4-54; Hinz, 1992: 5-13; Allouche, 2001: 10-43; Ekinci, 2002: 55-80; Mircaferi, 1972: 3-7; Köprülü, 1338/1922: 128-129; Abbaslı, 1976: 297-303).
- ³ Ocak içerisindeki sözlü geleneğe göre, Şah İbrahim Veli'nin inşa ettiği tekkenin orta direğine elindeki asasını ilave ederek "Bunu gören beni görsün, derdine derman bulsun" demiştir. Bu yüzden tekkeye ziyarete gelenler, içlerinden bir dilekte bulunarak tekkenin ortasındaki karadireği kucaklar, eğer elleri birbirine kavuşursa dileklerinin kabul olduğuna inanırlardı. Bundan sonra tekkenin adı, Karadirek tekkesi diye anılmıştır. Bu tekkede Şah İbrahim'in asası, torunlarından Şah Veli'nin pabuç ve hırkası bulunmaktadır. Bkz., (Yıldırım, 2006: 7-8, 22).
- ⁴ Bkz., (Aksüt, 2009: 94; Yıldırım, 2006: 9); ayrıca Ali Seydi Sultan ocağı ile ilgili olarak bkz., (Aksüt, 2009: 112-118; Saltık, 2004: 63-64).
- ⁵ Bkz., (Aksüt, 2009: 96-97; Saltık, 2004: 217; Yıldırım, 2006: 7); ayrıca Şah İbrahim Veli ile ilgili anlatım ve söylenceler için bkz., (Özerol, 2004: 119-121).
- ⁶ Bkz., (Yıldırım, 2006: 13); ayrıca Şah Veli ile ilgili anlatım ve söylenceler için bkz., (Özerol, 2004: 121-126).

- ⁷ Kısaca varlığın birliği anlamına gelen Vahdet-i vücûd, İslam dünyasında ünlü mutasavvıf İbn Arabî (638/1240) ile zirve noktasına ulaşan tasavvufî bir anlayıştır. Bu anlayışa göre, yaşadığımız alemde ne varsa hepsi, Tanrı'nın varlığından, O'nun tecelli ve tezahüründen ibarettir. Alemde var olan her şey, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisi olarak kabul edilir ve Hakk'ın her sıfatta ve sıfatla ortaya çıktığına inanılır. Kendi içinde Tanrı-tabiat iç içeliğini barındıran bu anlayış, Tanrı'yı varlık karşısında, zâti itibariyle aşkın, isim ve sıfatları itibariyle içkin kabul eder. Bu yönüyle bütün varlıkları mutlak varlığın isim ve sıfatlarının birer görüntüsü ve tecellisi olarak kabul ederek kainatta Allah'tan başka hiçbir varlığı kabul etmez. Böylece hakiki varlığa nazaran onların ezeli ve ebedi yokluğu ifade ettiğini keşf ve tecrübe yoluyla ortaya koymaya çalışır. Bazı mutasavvıflara göre bu anlayış, tevhid'in en son ve en mükemmel halidir. Geniş bilgi için bkz., (Konevi, 2002: 9-106; Nicholson, 1963: 148-168; Afifi, 1999: 70-80; Gölpınarlı, 1985: 40-56; Atalay, 1991: 79-84; Fiğlalı, 1994: 217-225; 279-284; Mehmet Yaman, 1994: 289-290).
- ⁸ Cönkler, genellikle Hz. Ali'nin kahramanlıklarından söz eden Osmanlıca eserlere denilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bunların bir kısmı, günümüz Türkçesine çevrilmiştir.
- ⁹ Ocakla ilgili yörede elde edilen bu bulgular, araştırmacı Abbas Yıldırım'ın verdiği bilgilerle de örtüşmektedir. Bkz., (Yıldırım, 2006: 62-64).
- ¹⁰ Dedeler, tüm bu uygulamaları Buyruk adlı esere dayanarak yaparlar. Şah İbrahim Veli ocağından gelen bir Buyruk için bkz., (Koçak, 2004: 66-118).
- ¹¹ Kesilen kurbanlara tercüman kurbanı denilir.
- ¹² Benzer uygulama, Tokat yöresinde ocağa bağlı olan köylerde de vardır. Bkz., (Üçer, 2005: 195).

Kaynakça

- ABBASLI, Mirza (1976). "Safevilerin Kökenine Dair" Belleten, XL (158): 287-329.
- AFİFİ, Ebu'l-Âla (1999). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Tasavvuf Felsefesi. çev. Mehmet Dağ. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- AKSÜT, Hazma (2004). "Şeyh İbrahim Ocağı'nın Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, XXX: 139-162.
- AKSÜT, Hazma (2009). Aleviler. Ankara: Yurt Kitap-Yayıncılık.
- ALLOUCHE, Adel (2001). Osmanlı-Safevi İlişkileri. çev. A. Emin Dağ. İstanbul: Anka Yayınları.
- ATALAY, Besim (1991). Bektaşilik ve Edebiyatı. İstanbul: Ant Yayınları.
- BİRDOĞAN, Nejat (1995). Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- EFENDİYEV, Oktay (2007). Azerbaycan Safeviler Dövləti. Bakü: Şark-Garb Yayınları.
- EKİNCİ, Mustafa (2002). Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı. İstanbul: Beyan Yayınları.
- FIĞLALI, E. Ruhi (1994). Türkiye'de Alevilik Bektaşilik. Ankara: Selçuk Yayınları.

- GÖĞEBAKAN, Göknur (2002). XVI. Yüzyılda Malatya Kazası. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985). 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- GÜLTEN, Sadullah, "Anadolu'da Bir Vefâi Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkın Hakkında Bazı Değerlendirmeler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 59, Ank., 2011, (ss. 147-158).
- HİNİZ, Walter (1992). Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt. çev. Tevfik Bıyıklıoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOÇAK, Yunus (2004). "Şah İbrahim Ocağı'ndan Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, XXX: 63-118.
- KONEVİ, Sadreddin (2002). Vahdet-i Vücûd ve Esasları. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1338/1922). "Anadolu'da İslamiyet" DEFM, II (4-5-6): s. 31-129.
- Menâkıb-ı Şeyh Sâfi, Mili Kütüphane Yazma Eserler Bölümü, No: 5723.
- MAZZAOUI, Michel M (1972). The Origins of the Safawids. Wiesbaden.
- MİRCAFERİ, Hüseyin (1972). Şîlik ve Safevî Şîliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- NİCHOLSON, Reynold A (1963). The Mystics of Islam. London.
- OCAK, A. Yaşar (2011). Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği: Dede Garkın & Emirci Sultan (13. Yüzyıl). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÖZEROL, Süleyman (2004). "Şah İbrahim Veli ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, XXX: s. 119-138.
- SALTIK, Veli (2004). İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- SÜMER, Faruk (1992). Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TAŞĞIN, Ahmet, "Safevî-Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dinî Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 49, Ank., 2009, (ss. 209-223).
- ÜÇER, Cenksu (2005). Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik. Ankara: Ankara Okulu Yayınları..

- Vilâyet-nâme Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, (Haz. Abdülbâki Gölpinarlı), İnkılâp Kitabevi, İst. 1995.
- YALÇIN, Alemdar ve Hacı Yılmaz (2004). “Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, XXX: 11-62.
- YAMAN, Ali (2006). Kızılbâş Alevi Ocakları. Ankara: Elips Yayınları.
- YAMAN, Mehmet (1994). Alevilik İnanç-Edeb-Erkân. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- YILDIRIM, Abbas (2006). Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı. Ankara: Işık Matbaası.